

УДК 354:336.025

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2021.1.23>**Т. Л. Шестаковська**доктор наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ В МОДЕЛІ ЗБАЛАНСОВАНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У статті запропоновано модель детінізації в системі забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку держави. Реалізація такої моделі передбачає здійснення заходів у такій послідовності етапів – розробка концепції моделі та стратегії її реалізації; формування ефективного інституційного базису з урахуванням стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку; багатофокусне цільове управління процесом легалізації і протидії корупції, яке передбачає: руйнування фінансового базису іллегальної економіки та корупції і посилення конкурентоспроможності легального господарювання; обмеження деструктивного впливу зовнішніх та внутрішніх екстерналій; запровадження парадигми економічного розвитку на засадах екологічності, інноваційності та соціальної справедливості; досягнення рівня соціально-економічного розвитку країн ЄС та поглиблення євроінтеграційного процесу в раціонально доцільних формах і секторах економіки; забезпечення досягнення генеральних цілей моделі; моніторинг ефективності досягнення цілей та наслідків запровадження стратегії; визначення негативних та неефективних компонент моделі та їх усунення при коригуванні цілей і удосконаленні стратегії соціально-економічного розвитку. До основних принципів необхідної реалізації компоненти макромоделі, яка передбачає багатофокусну системну легалізацію економіки та протидію корупції віднесемо: наукову обґрунтованість; системність; послідовність і поетапність дій; врахування інтересів усіх верств населення та обмежень на ресурси; оперативне реагування на деструктивні впливи і протидію реалізації; коригування тактичних цілей, залежно від ситуації в економіці та глобальному середовищі; посилення дієвості мотиваційних, а не репресивних заходів легалізації економіки та протидії корупції; забезпечення прозорості законодавчої та судової системи; збалансованість обсягів витрат та ефектів при досягненні основних цілей моделі.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, механізми, детінізація, тіньова економіка, модель, протидія.

Постановка проблеми. З врахуванням вагомого впливу глобалізації на показники соціально-економічного розвитку країн та пов'язаних з цим негативних наслідків, зокрема зростання корупції та тіньового сектора економіки необхідно окреслити концептуальні засади побудови макромоделі збалансованого соціально-економічного розвитку. Незважаючи на значну кількість теоретичних розробок у різних аспектах моделювання розвитку практично жодна з них не враховує взаємозв'язку між тіньовою економікою, корупцією та показниками соціально-економічного зростання (тим більше у глобальному вимірі), які здійснюють вагомий обмежуючий вплив на безпеку національної економіки. Натомість, часто тіньова економіка та корупція розглядаються або як чинники короткострокового впливу, які вимагають оперативної протидії, або

як фактори, що в умовах недостатньої ефективності інституційного базису сприяють економічному зростанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найвагомий внесок у розробку державної політики детінізації національної економіки здійснено такими зарубіжними вченими, як Дж. Гросман, Ф. Бретт, Дж. Модінгер, Т. Рейтер, Р. Седдіг, Дж. Робінсон, К. Коттке, Дж. Жданович та іншими. Теоретичні та методологічні аспекти розробки державної політики детінізації національної економіки містяться в працях вітчизняних учених, зокрема таких як: О. Барановський, В. Бодров, З. Варналій, Л. Воронова, Н. Гончарук, С. Гуржій, О. Дяченко, В. Некрасов, Г. Рязцев, С. Синянський та інших. Водночас узагальнення досягнень сучасної управлінської думки засвідчує, що залишається

низка проблем, яка не отримала належного висвітлення та розв'язання.

Мета статті – обґрунтування пріоритетних напрямів детінізації національної економіки в моделі збалансованого соціально-економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу. Концептуально обґрунтування парадигми національного розвитку повинно неодмінно врахувати деформованість структурної побудови економіки та суспільства (співвідношення елементів складу соціально-економічної системи та взаємозв'язків між ними) та інституційного базису. Формування інституціонального базису соціально-економічної системи як асоціального (домінування неформальних правил поведінки економічних агентів над офіційними і формування останніх в інтересах окремих верств суспільства, недовіра організацій у забезпеченні дотримання офіційних норм і правил) унеможлиблює стратегічну перспективу розвитку як економіки, так і соціуму країни.

Нагромаджений негативний потенціал екологічного та техногенного характеру, вкрай негативні тенденції вичерпання природних (енергетичних, водних, лісових, земельних) ресурсів та набутих факторних переваг (матеріальної бази, людського та інтелектуального капіталу) дозволяють стверджувати про істотні обмеження на ресурси для інтенсивного розвитку „суспільства споживання” чи суспільства зростаючого добробуту.

Враховуючи викладені застереження розглянемо такі сфери і сектори суспільного та економічного розвитку, як: політико-інституціональні; фінансові; економічні; демографічні; соціальні; технологічні; екологічні. Підкреслимо, що саме наведені виокремлення та типологізація є підставою для обґрунтування об'єктів і предметів впливу сукупності інструментальних чинників багатофокусної системної детінізації національної економіки. Тому вказані сфери і сектори розширені і доповнені найбільш вразливими за критеріями ефективності тіньового господарювання і корупційних дій та вірогідності збитків і невідворотності покарання: митне регулювання; акцизна політика; фізична інфраструктура міжнародного руху товарів (робіт, послуг), трудових ресурсів; криміналізація підприємництва, корупція у вищій освіті; тінізація виборчого суспільно-політичного процесу; захист прав на об'єкти інтелектуальної власності; виробництво і ринки сільськогосподарської продукції; ринок

праці в сільській місцевості; „відмивання брудних” коштів; суспільна легітимізація права приватної власності.

Зрозуміло, що наведені об'єкти і предмети регуляторних впливів багатофокусної детінізації будуть розширені на етапах оперативного моніторингу отриманих результатів і коригування стратегії та проблемно-цільових програмних заходів. Виокремлення їх як стратегічно пріоритетних знову ж таки пов'язане з системним характером їх взаємозв'язків та впливу на інші компоненти структурних деформацій і диспропорцій у вигляді тіньової економіки і корупції.

До внутрішніх політико-інституційних загроз економічній безпеці і передумов віднесемо: відсутність реальної (науково-обґрунтованої) стратегії соціально-економічного розвитку; короткотерміновість політичних циклів; стійке збільшення кількості політичних партій та посилення протистояння між ними; невиконання декларацій щодо відмежування представників бізнесу від влади проникнення у владу представників кримінального середовища; намагання владною елітою закріпити соціально неприйнятні результати несправедливого перерозподілу національного багатства під час приватизації поглиблення структурних деформацій та диспропорцій внаслідок цього; прийняття суперечливих або асоціальних законодавчих актів та нормативно-розпорядчих документів; невідповідність інституційного забезпечення стратегічним пріоритетам реалізації концепції обмеженого соціально-економічного розвитку [1-2].

Наголошуючи на важливості врахування вказаних передумов, окреслимо концептуальні підходи до формування макромоделі збалансованого обмеженого соціально-економічного розвитку, генеральна мета якої співзвучна назві моделі. До сукупності генеральних цілей реалізації моделі віднесемо: по-перше, підвищення якості життя громадян та рівня конкурентоспроможності людського капіталу (як цільовий орієнтир досягнення – індекс якості життя (QLI); по-друге, забезпечення збалансованості і сталості – економічного зростання (з темпами їх збереження 3-5 % на рік) з урахуванням вичерпання ресурсів та їх збереження для майбутнього розвитку (цільовим орієнтиром є індекс природного балансу (FBI)). До оперативних цілей доцільно віднести зростання індекса конкурентоспроможності країни (GCI).

З певним спрощенням, сучасні моделі еко-

номічного зростання, які за результуючу змінну переважно приймають обсяг ВВП у розрахунку на одну особу, можна представити як функцію від факторів: чисельності економічно активного населення; якості довкілля; сумарної вартості капітальних активів науково-технологічного рівня розвитку. В контексті об'єкта і предмета нашого дослідження і, з урахуванням проведеного у другому і третьому розділах аналізу, наведений перелік факторів доцільно доповнити якістю суспільних інституцій та зовнішніми впливами глобалізації і внутрішніми екстерналами (зростання тінізації економіки та поширення корупції):

$$Y = f(P, T, X, R, I, Z, V), \quad (1)$$

де Y – темпи зростання валового внутрішнього продукту на одну особу (річна процентна зміна); P – чисельність економічно активного населення (млн. осіб); T – якість довкілля (інтегральний індекс природного балансу); X – якість суспільних інституцій (інтегральний показник якості інституціонального базису); R – сумарна вартість капітальних активів (млрд грн); I – рівень розвитку технологій (індекс технологічної оснащеності); Z – зовнішні екстерналиї (інтегральний індекс глобалізації); V – внутрішні екстерналиї (рівень тіньової економіки у розрахунку до офіційного ВВП, індекс сприйняття корупції).

При побудові науково обґрунтованих концептуальних засад макромоделі соціально-економічного розвитку, відштовхуючись від домінантного критерію збереження ресурсів для майбутнього розвитку необхідна не стільки цільова орієнтація на максимізацію економічного зростання, скільки на інтенсивний розвиток і максимізацію використання людського капіталу та забезпечення екологічної стійкості.

При розробці моделі враховано необхідність раціональної інституційної трансформації, яку доцільно здійснити з обґрунтуванням умов інституційного проектування: вибір інституційного простору; ресурсні обмеження; технологічні обмеження; особливості культури та людського капіталу; політичні обмеження; компліментарність інститутів та послідовність проведення реформ, поступове послаблення обмежень; стримування перерозподільної активності; формування позитивних інституційних очікувань та стимулювання руху у межах прийнятої траєкторії інституційних змін; використання чинників соціально-економічного

зростання; розробка перспективних траєкторій [3-4].

Запровадження моделі включає послідовність таких етапів (рис. 1): розробка концепції моделі; стратегія реалізації моделі (субетапи – запровадження досконалого інституційного базису з урахуванням стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку: легалізація економіки, протидія корупції, легітимізації капіталів, набутих під час приватизації; обмеження деструктивного впливу зовнішніх екстерналій; вирівнювання соціально-економічного розвитку різних регіонів та прошарків населення; запровадження моделі економічного зростання екологічності, інноваційності та соціальної справедливості; досягнення рівня розвитку країн ЄС та поглиблення євроінтеграційного процесу [5]; досягнення генеральних цілей збалансованого соціально-економічного розвитку); моніторинг ефективності досягнення цілей та соціально-економічних наслідків запровадження моделі, визначення негативних та нераціональних компонент моделі та їх усунення при коригуванні стратегії розвитку на довготривалу перспективу.

Детальніше зупинимося на сутнісних характеристиках етапу легалізації економіки та протидії корупції, як однієї з невід'ємних і домінантних компонент моделі. Системний характер заходів легалізації господарювання чи протидії корупції обумовлений тим, що ці негативні явища стосуються всієї великої соціально-економічної системи країни та всієї множини її складових підсистем, елементів, структурної побудови. При реалізації стратегії легалізації та протидії корупції для забезпечення (системності) доцільно застосовувати інструменти багатофокусного впливу, з розробкою відповідних інституційних та методологічних засад досягнення кожного з проблемно-цільових орієнтирів. Фокусна (концентрована) дія інструментальних чинників легалізації економіки чи протидії корупції пов'язана або визначається взаємозв'язками між цими явищами чи їх конкретними формами у різних підсистемах (секторах, сферах) соціально-економічної системи.

До основних компонент багатофокусної моделі детінізації в системі збалансованого соціально-економічного розвитку держави віднесемо легалізацію економіки та протидію корупції в інституційній, соціальній, гуманітарній, інформаційній, технологічній сферах. До базових складників системи, успішність лега-

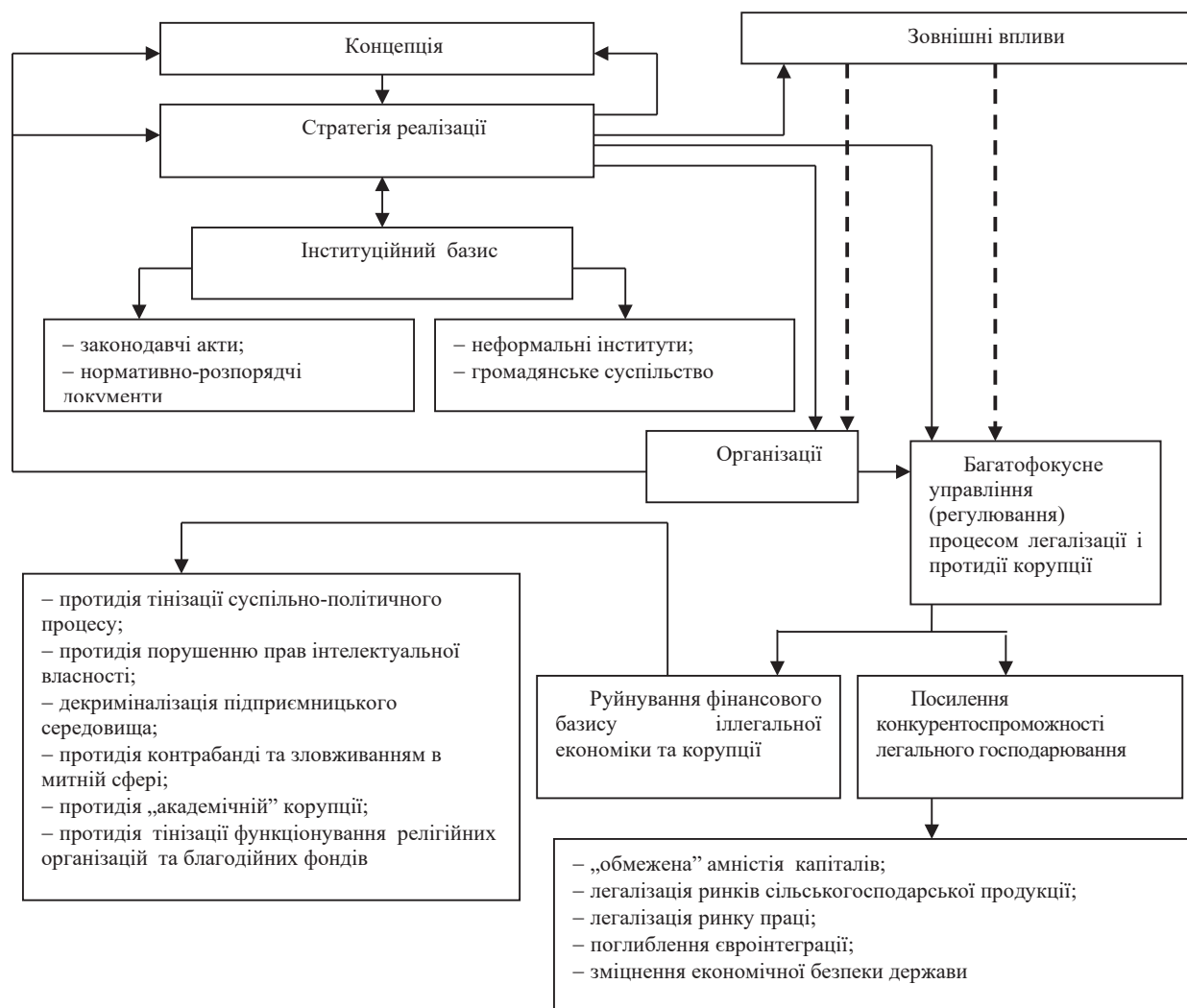

Рис. 1. Етапи запровадження макромоделі збалансованого соціально-економічного розвитку

*Джерело: розроблено автором

лізації у яких матиме безпосередній вплив на стратегічний розвиток, віднесемо: (а) у сфері посилення якості людського капіталу – протидія корупції у сфері освіти, науки та охорони здоров'я; (б) в інституційній сфері – забезпечення прав власності, мінімізація впливу нерациональної „трансплантації” інститутів, посилення контролю над фінансуванням політичного процесу, реформування митних органів; (в) в інформаційно-технологічній сфері – захист прав інтелектуальної власності; посилення контролю над трансфером інформації та елімінація деструктивного впливу „high-hume” технологій; (г) в економічній сфері – посилення мотивації легальної діяльності суб'єктів господарювання та конкурентоспроможності легального сектора в протидії тінновому сектору економіки [6].

Системні заходи з детінізації економіки дають можливість мінімізувати вичерпання потенціалу факторів економічного зростання, що, відповідно, призводить до підвищення рівня економічної безпеки. В остаточному результаті це сприяє досягненню генеральної мети – сталого збалансованого соціально-економічного розвитку. Для оперативного реагування на зовнішні та внутрішні виклики, які можуть обмежувати позитивні наслідки соціально-економічного розвитку необхідно здійснювати моніторинг загроз і передумов нарощення потенціалу у процесі запровадження пропонованої моделі.

Висновки. З урахуванням базисних теоретичних положень моделей економічного розвитку та виявлених щільних взаємозв'язків між корупцією, тінвовою діяльністю, економіч-

ною безпекою і зростанням економіки, а також внутрішніх і зовнішніх загроз, ризиків та потенційних можливостей (політико-інституційних, фінансово-економічних, демографічних, соціальних, технологічних, екологічних) концептуальні основи побудови макромоделі збалансованого обмеженого соціально-економічного розвитку України можна сформулювати в загальних рисах таким чином. До сукупності генеральних стратегічних та оперативних цілей реалізації моделі доцільно відносити підвищення якості життя громадян країни та рівня конкурентоспроможності людського капіталу і економіки загалом, забезпечення пропорційного обмеженого економічного зростання з урахуванням стійкості та збалансованості екологічної системи та інтересів майбутнього розвитку у глобальному середовищі.

Список використаної літератури:

1. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. К.: НІСД, 2010. 288 с.
2. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: [монографія]. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.
3. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. №1. С.46-53.
4. Дяченко О.П. Стратегія державної політики у сфері детінізації економіки України. *Право та державне управління: збірник наукових праць*. 2016. № 4(25). С.207-213.
5. Вишневська В.О., Синякова А.В. Тінізація і гарантування економічної безпеки держави. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 13. С.110-112.
6. Дмитрієв Ю. В. Оцінка корупційних ризиків у системі державного управління: поняття та зміст. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1–2(1). С. 141–149.

Shestakovska T. Detinization of the economy in the model of balanced socio-economic development of the state

The article proposes a model of de-shadowing in the system of ensuring balanced socio-economic development of the state. The implementation of such a model involves the implementation of measures in this sequence of stages - the development of the concept of the model and strategy for its implementation; formation of an effective institutional base taking into account the strategic priorities of socio-economic development; multi-focused targeted management of the process of legalization and combating corruption, which involves: destroying the financial base of the illegal economy and corruption and strengthening the competitiveness of legal management; limiting the destructive effects of external and internal externalities; introduction of the paradigm of economic development on the principles of environmental friendliness, innovation and social justice; achieving the level of socio-economic development of the EU countries and deepening the European integration process in rationally appropriate forms and sectors of the economy; ensuring the achievement of the general objectives of the model; monitoring the effectiveness of achieving the goals and consequences of the strategy implementation; identification of negative and ineffective components of the model and their elimination when adjusting goals and improving the strategy of socio-economic development. The main principles of the necessary implementation of the component of the macromodel, which provides for multi-focus systemic legalization of the economy and anti-corruption include: scientific validity; systematicity; sequence and phasing of actions; taking into account the interests of all segments of the population and resource constraints; prompt response to destructive influences and opposition to implementation; adjustment of tactical goals, depending on the situation in the economy and the global environment; strengthening the effectiveness of motivational rather than repressive measures to legalize the economy and combat corruption; ensuring transparency of the legislative and judicial system; balance of costs and effects in achieving the main objectives of the model.

Key words: socio-economic development, mechanisms, de-shadowing, shadow economy, model, counteraction.